
З.І.Зайцева
(м. Київ)

**НАУКОВІ КОМІСІЇ НТШ:
СТАТУС ТА НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ
ДО ПОЧАТКУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ
(1896 – 1914 рр.)**

Структуруючими елементами Товариства ім. Шевченка з початком його перетворення на наукове (1892 р.), окрім трьох секцій (історично-філософської, філологічної й математично-природописно-лікарської) були також наукові комісії. Про них фрагментарно йдеться в працях, автори яких висвітлювали науково-організаційну і дослідницьку діяльність НТШ у Львові¹. Роботу деяких наукових комісій висвітлено у розвідках, присвячених розвитку окремих галузей української науки, зокрема етнографії, археології, праву². Комплекс зазначених комісій, які працювали під егідою історично-філософської секції (ІФС) у час головування там М.Грушевського, пунктирно окреслено на основі матеріалів протокольного характеру І.Крип'якевичем³.

У літературі зустрічаються окремі неточності щодо наукових комісій НТШ. Автори діаспорних публікацій археологічну комісію, наприклад, інколи іменують археологічною. Певно, звідти ця ж назва перейшла на сторінки навчальних посібників, деяких публікацій, зокрема матеріалів конференцій. Власне, археологічної комісії до першої світової війни в Науковому товаристві ім. Шевченка не було. Лише у грудні 1913 р. історично-філософська секція визнала за можливе її створення. Діяльність вона почала в післявоєнний час. Є також розбіжності стосовно дати початку функціонування деяких комісій, зокрема етнографічної та особливо правничої.

Автор має на меті розкрити утворення й діяльність комісій НТШ у контексті потреб науково-галузевої структуризації товариства, перебігу і поглиблення процесів його академізації, якими позначене функціонування всіх його структур впродовж 1892-1914 рр. Поза увагою автора залишилися періодичні та серійні видання комісій. Вони варті окремого дослідження. До того ж їх доцільніше розглядати на тлі видавничої діяльності товариства взагалі, науково-галузева спеціалізація якого була досить розлога.

Комісії - окремі структурні одиниці, створення яких з метою ведення "спеціальних наукових справ" передбачалося статутом НТШ 1892 р.⁴ На них покладалися вузькоспеціалізовані завдання. На початку роботи Наукового товариства ім. Шевченка діяло п'ять комісій: археологічна (1896 р.), лікарська (1897 р.), етнографічна (1898 р.), мовна (1899 р.), правнична. Пізніше було створено статистичну, бібліографічну й фізіографічну. Від наукових треба відрізнити комісії адміністративного характеру. Такими були ті, що опікувалися друкарнею, книгарнею, бібліотекою, будівлями товариства.

Створення в НТШ кожної окремої наукової комісії зумовлювалося різними обставинами, мотивами та інтересами. Воно могло спиратися, як це було, приміром, у випадку з етнографічною комісією, на вже сформовану традицію певного напрямку українознавчих досліджень і наявність фахово визнаних результатів у вигляді низки публікацій. Саме необхідність продовження практики етнографічних, а точніше фольклорних видань зумовила абсолютну однотайність членів Наукового товариства ім. Шевченка вже в 1895 р. тобто у час, коли основні їх зусилля концентрувалися на підготовці титульного видання - "Записок НТШ", щодо започаткування етнографічного збірника, а згодом й утворення відповідної комісії. В передмові до першого тому етнографічного збірника (1895 р.) його редактор М.Грушевський висловив думку, що для укладання й редагування наступних томів потрібно створити етнографічну комісію, яка "уконституювалася" за діловою лексикою товариства того часу у 1898 р., тобто після виходу трьох томів спеціалізованого збірника наукових праць.

Створення в червні 1906 р. статистичної комісії здійснювалося під впливом дещо інших мотивів. Вагомого власного доробку українська наука у галузі статистики не мала. Однак потреба в цілісному статистичному дослідженні народу відчувалася науковцями, політиками публіцистами. Частково вона задовольнялася публікаціями "Ruthenische Revue" - німецькомовного журналу, який видавався у Відні впродовж 1903-1905 рр. групою українських депутатів віденського парламенту⁵. Наукових кадрів, які б спеціально займалися українською статистикою, у Галичині практично не було. Майже аналогічною була ситуація в Східній Україні, де лише після створення в 1907 р. Українського наукового товариства у Києві (УНТ) з'явилася група відповідних дослідників. Вони обробляли статистичні дані російського перепису 1897 р. з погляду українських національних інтересів.

Варто наголосити, що друкований орган статистичної комісії НТШ - "Студії з поля суспільних наук" - почав виходити лише з 1909 р., після поповнення її складу деякими членами УНТ.

Цікавими з погляду уточнення канонічності критеріїв щодо комісій Наукового товариства ім. Шевченка є деякі деталі започаткування та діяльності правничої комісії. Правники в історично-філософській секції спочатку становили більшість і спонтанно виділилися на першому її зібранні в травні 1893 р. під керівництвом адвоката К.Левицького у відділ. Оскільки відділи як структурні одиниці статуту НТШ не передбачалися, в травні 1895 р. правничий відділ було ліквідовано. Разом з тим утворення відповідної комісії не ініціювалося, хоча вагомою підставою для цього могло послужити видання товариством "Часописи правничої". Як орган ІФС НТШ журнал почав виходити з 1894 р., тоді ж він отримав підзаголовок: "Розвідки правничі секції історично-філософської". Тобто він призначався для юридичних публікацій членів історично-філософської секції.

Як цілком правильно зауважив дослідник Я.Падох, "Часопись правничий" й її спадкоємиця з 1900 р. - "Часопись правничий і економічний" - не

мали на своїх титулах вказівки, що вони є органами правничої комісії”⁶. Її у кількості 21 члена було сформовано наприкінці 1898 р. за ініціативою професора Львівського університету С.Дністрянського. До першого складу президії комісії ввійшли Т.Ревакович (голова), С.Дністрянський (заступник голови), В.Охримович (секрета)⁷.

Відповідь на питання про те, чому утворення правничої комісії затягнулося, попри те що більшу частину історично-філософської секції до 1899 р. становили юристи й до того ж для своїх розвідок вони з 1889 р. мали свій журнал, не варто зводити до колізій у відносинах між М.Грушевським та К.Левицьким, оскільки вони загострилися пізніше. Справа у тому, що юристи відклали розробку проблем давньоукраїнського права. Вони переважно займалися трактуванням практичних аспектів австрійської конституції. Їхні розвідки мали у більшій мірі інформаційний, аніж науковий характер. До того ж серед правників переважали практикуючі юристи (адвокати), а не науковці. Професорами Львівського університету були лише П.Стебельський і С.Дністрянський. На правників же згодом покладалася розробка економічної проблематики, оскільки відповідні кафедри тоді перебували в складі юридичного факультету. З метою надання юристам статусу правничої комісії М.Грушевський голова УФС провів у 1898-1899 рр. кілька реорганізацій як її президії, так і її друкованого органу. Зрештою він пропонував створити окреме товариство українсько-руських правників, яке об'єднало б практикуючих фахівців.

Отже приймаючи рішення про створення комісій, секцій та керівництво НТШ виважували різнорівневі як можливості, так і потреби (не змішуючи їх) суто наукового, практично-поточного й стратегічно-політичного характеру. Але основною підставою заснування комісій була наявність групи вчених, здатної функціонувати як осередок науки з усіма її атрибутами – самостійними дослідженнями, публікаціями, періодичними спеціалізованими виданнями.

Статус та функції комісій ширше, ніж у статуті товариства, визначалися спеціальним документом - "Регуляміном секцій і наукових комісій", який редагувався після кожної зміни статуту. Він трактував комісії як допоміжні органи секцій, які виконують "за дорученням або за апробацією секцій певну спеціальну наукову роботу"⁸. Прямого виходу на виділ (президію) НТШ вони не мали й вирішувати науково-організаційні питання могли лише через секцію.

Президія кожної комісії, за статутом товариства 1898 р., повинна була складатися з дійсних членів НТШ. Їх кількість у товаристві коливалася в межах від 32 у червні 1899 до 62 в липні 1914 р.⁹ Один і той самий член НТШ часто належав одночасно до кількох комісій. Від учених того часу вимагався й багатьом з них був властивий певний універсалізм. Найбільше він проявлявся у науковій діяльності М.Грушевського, І.Франка, Ф.Вовка.

На відміну від секцій, до складу комісій входили також звичайні члени товариства. Ними були початківці в науці - студенти, викладачі гімназій, учителі шкіл, практикуючі юристи, журналісти, представники духовенс-

тва та ін. Комісії відкривали для них (особливо для студентів) можливість професіоналізуватися у науці. Окремі з них згодом поповнювали категорію дійсних членів товариства. Однак варто зазначити, що цей процес не форсувався і йшов з дотриманням канонічних вимог стосовно наукової роботи, наявності самостійних наукових публікацій тощо. Всі члени комісій, у тому числі й ті, що не належали до категорії дійсних, мали право брати участь у засіданнях секцій з правом дорадчого голосу.

Вторинність комісій, яка вимальовується з огляду на їх формально-організаційну підпорядкованість секціям та участь в їх роботі не зовсім рафінованих науковців не варто екстраполювати на оцінку їх діяльності. Більшість з них діяли ритмічно й результативно. Підсумки їх роботи напередодні I світової війни виходять далеко за межі скромних, формально окреслених регулятивними документами, функцій даних структурних одиниць товариства.

Членами комісій НТШ, так само як і секцій, були також учені, які жили й працювали за межами Львова та Австро-Угорщини. За даними на 1909 р. членами археографічної комісії були Д.Багалій (Харків), О.Грушевський (Москва), І.Каманін (Київ), О.Целевич й І.Шпитковський (Перемишль), С.Смаль-Стоцький (Чернівці), В.Липинський (Краків).

До етнографічної комісії з так званих "іногородніх" входили М.Біляшівський, Б.Грінченко, В.Доманицький (Київ), Ф.Вовк (Петербург), М.Зубрицький (с. Мшанець), З.Кузеля (Чернівці).

Мовна комісія таких членів мала п'ять: М.Комаров (Одеса), А.Кримський (Москва), Є.Тимченко (Київ), З.Кузеля і С.Смаль-Стоцький (Чернівці).

До фізіографічної комісії, крім львів'ян, входив Ф.Вовк (Петербург) та вісім галичан, переважно вчителів з Тернопільщини.

До бібліографічної належали Д.Дорошенко (Катеринослав), М.Комаров (Одеса), З.Кузеля (Чернівці), М.Сумцов (Харків)¹⁰.

Іногородні члени наукових комісій товариства не могли щоразу брати участі в їх засіданнях. Вчені зі Східної України навіть у загальних зборах НТШ брали участь лише іноді. Тим не менше комунікація існувала на рівні особистих наукових контактів, рецензій і відгуків в академічній періодиці, стосунків на рівні наукового патронажу та ін. Різнорегіональний склад комісій товариства репрезентував точки перетину науково-дослідної проблематики у тій чи іншій галузі, вирівнював циркуляцію наукової інформації в НТШ та інших закладах - університетських кафедрах, наукових товариствах, архівних установах, губернських учених комісіях підросійської України, редакціях наукових видань.

Оскільки комісії групували дослідників за науково-дисциплінарним критерієм, вони поживлявали їх творчі контакти, спрощували труднощі, спричинені географічною віддаленістю наукових центрів, а також пов'язані з різницею у віці й іншими обставинами. Так, Ф.Вовк з Парижа звертався до М.Комарова, з яким він особисто не був знайомий, з проханням допомогти зібрати побутовий матеріал до етнографічної статті про рибальство в Добруджі¹¹, М.Грушевського просив уточнити

можливість посилання на українські літописи стосовно окремих епізодів його етнологічних досліджень. Робилося все це на основі спільної зацікавленості у розвитку національної науки.

Цілком доречним, наприклад, виглядало звернення молодого редактора видань товариства М.Грушевського до значно старшого за віком і науковим досвідом Ф.Вовка допомогти видавати етнографічний збірник. Вчені авізо не були знайомі, що не завадило започаткуванню між ними плідної наукової співпраці, яка супроводжувалася дискусіями з питань етнографії, етнології, антропології, фольклористики, типологізації видань НТШ.

Ф.Вовк деякий час мав надію, підживлювану О.Барвінським, працювати у Львівському університеті та створити там кафедру української етнології. Раз у раз він зондував, чи можна розраховувати на підтримку М.Грушевського в справі його переїзду до Львова з Парижа. Йому здавалося, що як професор однієї з українських кафедр, М.Грушевський може йому протегувати.

Однак 1895-1896 рр. у листах до останнього Ф.Вовк прямо не ставить питання про ймовірність роботи в університеті. Ідея ця проходить у латентній формі й натяками. Паризький адресат інформує, що йому запропонували доцентуру в Софії, цікавиться просуванням аналогічної справи у І.Франка у Львівському університеті та ін.¹² Запитати М.Грушевського прямо йому було незручно, як свідчать інші джерела, через різницю у віці. В.М. Дмитрієв писав з Полтави М.Ф.Комарову в Одесу, що Вовк збирається на кафедру до Львова, але у нього для цього надто малі зв'язки, до того ж "він людина уже під літами і йому не дуже зручно звертатися до молодих професорів"¹³.

М.Грушевський, який завжди мислив реалістично, був схильний запросити Ф.Вовка на редакторську роботу в товаристві. "Щодо пропозиції перебраться сюди, - писав він зі Львова у Париж останньому, - то я й сам відчуваю, що умови не дуже корисні; щоб прожити вдвох дуже ощадно, треба, може, 1200 гульденів річно, але думаю, що Ви б не потрапили. Функції, що мали бути для Вас, - се редакція матеріалів етнографічних і поміч в редакції "Записок", при тім і трохи коректури"¹⁴. Ясно, що Ф.Вовка ця робота не влаштувала, й він у Парижі інтенсивніше переключився на підготовку дисертації, якої в нього ще не було на той час.

Зовсім по-іншому позиціонував себе Вовк у спілкуванні з Грушевським на ґрунті роботи в етнографічній комісії НТШ. У цій сфері зовсім не відчутно негативного (в психологічному сенсі) тиску існуючої різниці у віці та науковому статусі двох учених. Навіть коли М.Грушевський нарікав на затягування Ф.Вовком комплектації редактованих ним "Матеріалів до українсько-руської етнології", звинувачував його у недисциплінованості, він впевнено нейтралізував ці закиди аргументами, що демонстрували його високу наукову компетентність. У особі Ф.Вовка етнографічна комісія товариства та й сам М.Грушевський мали можливість зв'язатися з тодішніми найновішими тенденціями розвитку етнографічних досліджень та методики їх публікації.

Отже співпраця вчених у наукових комісіях ущільнювала їх контакти, надавала спілкуванню конкретно-фахового характеру і на цій основі усувала непорозуміння, мінімізувала невизначеність деяких ситуацій. Особливо це стосувалося організації роботи в архівах¹⁵.

З погляду об'ягу повноважень комісії порівняно з секціями трактувалися як дорадчі корпорації останніх. Вони готували матеріали для секцій, які приймали остаточні рішення щодо їх публікації.

Разом з тим комісії як структурні одиниці товариства не були нижчими за секції клітинами в плані організації наукової роботи. Ієрархічна їх залежність визначалася статутними повноваженнями секцій стосовно комісій. Секції товариства, безперечно, були вищими органами, виконували переважно науково-експертні функції. Протоколи їх засідань - це реферативні нотатки змісту рецензованих статей, ухвали щодо їх друку. Комісії ж завдяки більшій однорідності науководисциплінарних інтересів своїх членів мали більш насичену робочу атмосферу, відрізнялися концентрованою увагою до вужчих та спеціалізованих проблем.

Матеріали "Хроніки НТШ" показують, що життя комісій було досить різнобарвним. На рівні комісій усвідомлювалися певні потреби щодо налагодження контактів з іншими науковими інституціями, окремими вченими, стабільні зв'язки з якими мали полегшити пошук і доступ до наукової інформації або започаткувати певний видавничий проект. Так, археографічна комісія пропонувала виділу звернутися до Краківської АН за дозволом на користування членам товариства "римськими текстами" - фондами, сформованими академією на основі архівів Рима¹⁶. Правомірність доступу до них українських дослідників обґрунтовувалася тим, під час їх створення витрачалися бюджетні кошти, сформовані з податків усієї Галичини.

Ця ж комісія ініціювала звернення НТШ до міністерства освіти Австро-Угорщини з проханням виділити для українських дослідників місце в Австрійському історичному інституті у Римі. Для роботи там вона рекомендувала С.Томашівського¹⁷. Міністерство освіти задовольнило прохання Товариства й затвердило останнього працівником даного інституту на три місяці¹⁸.

Іншим разом археографічна комісія запропонувала звернутися до Петербурзької академії наук допомогти отримати дозвіл на роботу у двох Московських архівах - іноземних справ та юстиції - І.Крип'якевичу і М.Дашиничу-Кульчицькому¹⁹. Такі заходи робили більш доступними фонди архівів, музеїв, бібліотек різних держав для українських науковців. До першої світової війни в архівах Кракова, Відня, Варшави, Рима, Москви, Петербурга, Харкова за повноваженнями від НТШ працювали І.Крип'якевич, С.Томашівський, М.Кордуба, В.Герасимчук, І.Кревецький, В.Липинський, М.Залізник, І.Джиджора й ін.

При підготовці чергового тому серії "Жерела до історії України-Руси", комісія ухвалила звернутися в Лондон до Н.Чекина з пропозицією підготувати текстові витяги з англійських газет за 1657-1667 рр.²⁰

На засіданнях комісій обговорювалися питання про участь у науко-

вих конференціях, симпозиумах, визначалися їх учасники від товариства. Так, правнича комісія обрала делегатами на з'їзд чеських юристів С.Дністрянського і К.Левицького²¹.

Статистична комісія порушила питання про підготовку НТШ до участі у з'їзді діячів українського кооперативного руху. Делегатом на нього було обрано В.Панейка²².

Бібліографічна комісія виробила проект запиту до Петербурзької академії наук та її "Известий" стосовно реформування структури бібліографії слов'язознавства²³. Фактично йшлося про кодифікацію українознавства у межах славістики.

Комісії не мали статутного права на встановлення контактів з іншими науковими інституціями, але це не заважало тому, щоб вони їх ініціювали а секції й виділ давали хід справі.

Кожна наукова дисципліна має власні можливості самоорганізації та згуртування дослідників. У діяльності археографічної, етнографічної, правничої комісій вони полягали в організації програмних емпіричних обстежень, експертно-оціночній діяльності - рецензуванні рукописів наукових праць, публікації фахової літератури.

Організаційно-дисциплінарне згуртування українських вчених у комісіях створювало передумови для формування наукових шкіл в українській науці. Як правило, в історіографії даної проблеми найчастіше йдеться про львівську історичну школу М.Грушевського. При цьому увага переважно звертається на рецепцію його учнями народницької концепції, університетський семінар і меншою мірою на роль археографічної комісії.

Що стосується фольклористики (Ф.Колесса, В.Гнатюк), етнології, етнографії, антропології (І.Франко, В.Шухевич, Ф.Вовк, З.Кузеля, І.Раківський), то тут теж були, хоча й не такі яскраві, ознаки формування наукових шкіл. У товаристві важливого значення надавали системним етнографічним дослідженням. Відповідна комісія, що діяла з 11 травня 1898 р., залишила по собі солідну наукову спадщину.

Комісії закладали основи наукових шкіл. Однак екстремальні умови, пов'язані з війною, а згодом з погіршенням політичних і соціокультурних умов для наукової праці, послалили дезінтеграційні процеси в комісіях та НТШ загалом. Рання смерть (не без впливу воєнного лихоліття) І.Джиджори, С.Томашівського, І.Кревецького, М.Євшана не сприяла міжгенераційному згуртуванню старшого й молодшого поколінь учених, що також завадило розлогому формуванню відповідних шкіл.

У час головування в товаристві М.Грушевського (1896 – 1913 рр.) важливим завданням наукових комісій була підготовка до друку збірників праць і документів. Археографічна комісія у листопаді 1904 р. обговорила проект видання комплексу матеріалів до історії козаччини. На її засіданнях зазначалося, що робота в архівах мала набути характеру "систематичної акції"²⁴, було розглянуто також записку О.Грушевського про видання актів з внутрішньої історії Гетьманщини²⁵. В 1909 р. прийнято пропозицію В.Липинського щодо видання тому матеріалів до історії української шляхти та її участі у війні Б.Хмельницького²⁶. М.Воз-

няк у липні 1912 р. запропонував видати корпус українських духовних віршів²⁷.

За рішенням комісії видавалися також томи пам'яток української мови і літератури, що склалися переважно з апокрифів, легенд, зразків полемічних творів кінця ХУІ ст. Їх збір, впорядкування й підготовку наукового коментарію здійснювали К.Студинський, В.Перетц (по одному тому) та І.Франко (5 томів). За час головування М.Грушевського археографічна комісія розглянула 57 планів видань²⁸, кожен з яких проходив ґрунтовне обговорення на її засіданнях.

Етнографічна комісія ретельно дозувала, розподіляла й перерозподіляла матеріали, які мали друкуватися в двох її збірниках з тим, щоб кожен з них зберігав свою спеціалізацію.

Статистична комісія обговорювала зміст кожного нового тому "студій з поля суспільних наук", планувала підготовку статей, закріплювала за своїми членами конкретну тематику досліджень.

До 1917 р. науково-галузеві комісії виконували переважно видавничі функції. У руслі гіперкритичної оцінки С.Томашівським, який тривалий час був у президії НТШ референтом друкарні, практики керівництва М.Грушевським видавничим процесом було вирішено позбавити наукові комісії цих функцій, а натомість утворити окрему видавничу комісію. Проте характер і її повноваження реформатори чітко не визначили. Нове керівництво товариства визнавало, що "вона не має справді стислого наукового характеру, але при рухливості може мати значення для популяризації науки"²⁹.

Незважаючи на те, що президію видавничої комісії склали тодішні керівні особи в НТШ (С.Томашівський - голова, В.Щурат - заступник), на практиці цілком виправдалися побоювання, висловлені під час обговорення цих нововведень. К.Студинський, сподіваючись на повернення М.Грушевського, який у жовтні 1913 р. в гостро конфліктній ситуації склав із себе повноваження голови товариства, просив, без нього не проводити жодних реформ, які можуть стати "колодами у праці". О.Колесса висловив думку, що позбавлення наукових комісій впливу на друк матеріалів призведе до завмирання їх роботи. Не абсолютизуючи цих прогнозів, оскільки у так званий міжвоєнний період діяльності НТШ змінилися не лише функції комісій, а тотально погіршилися умови для національно-культурного руху галицьких українців, усе-таки наведемо думку дослідниці О.Сапеляк, яка вважала, що позбавлення Етнографічної комісії видавничої діяльності звело її діяльність у 20-х рр. нанівець³⁰.

Отже, науково-дисциплінарна структуризація української науки через комісії на практиці реалізовувала статутне положення про розробку таких її галузей, як етнографія, етнологія, археографія, мовознавство, статистика, економіка, медицина, географія. На основі досвіду їх діяльності, спільних з Українським науковим товариством у Києві проектів та сукупного кадрового потенціалу йшла згодом формалізація цих дисциплін у структурах академії наук. М.Грушевський мав усі підстави в квітні 1929 р. зазначити, що "...лікарська комісія, статистична комісія,

правнича комісія, археографічна комісія - через посередництво київського товариства, приготували ґрунт для всебічної праці в сих ділянках.Учасники цієї роботи - десятки їх ще маємо приємність мати між собою - можуть бути горді: їм довелося поставити на рейки велике діло, яке не часто стрічається в людських досягненнях"³¹.

Комісії НТШ надали українським дослідженням більш ґрадуированого (порівняно з результатами роботи, власне, секцій товариства) науково-дисциплінарного діапазону. Диференціація українознавства набувала академічного характеру. Принципово важливо, що гуманітарний комплекс наук доповнювався дослідженнями в галузі природничих і медичних.

Члени НТШ у наукових дослідженнях переступали межі узвичаєних та стандартизованих тем офіційної історії, статистики, мовознавства, літературознавства, економіки. Тому їх праці сприймалися з обережністю, а у Росії перебували під заборотою. Здолавши певний поріг, а для різних галузей української науки він був різним і визначався професійно-кадровим колом дослідників, наявністю чи відсутністю наукових традицій та шкіл, публікацій, процес самоструктурування української науки у товариства завдяки комісіям набув характеру спонтанного й автономного від суспільно-політичних цінностей, підстав й гасел. Недаремно голова НТШ періоду 1934-1940 рр. І.Раковський зазначав, що члени товариства мали змогу займатися виключно науковими питаннями, плекати "науку для науки" саме до першої світової війни, тобто в час головування у товаристві М.Грушевського³². Це варто акцентувати, оскільки антиукраїнськи налаштовні публіцисти, цензори, деякі університетські професори (найчастіше Львівського, Київського, Одеського університетів), нехтуючи фактами, трактували українську науку кінця ХІХ - початку ХХ ст. як виключно політичну справу невеличкої групи фантазерів. Однак діючи в сфері науки, члени комісій НТШ дотримувалися її норм, практикували об'єктивістське бачення та висвітлення реалій життя українського народу.

¹ *Кучер Р.В.* Наукове товариство ім. Т.Шевченка. Два ювілеї. - К., 1992; *Гнатюк В.* Наукове товариство імені Шевченка у Львові. - Мюнхен-Париж, - 1984; *Кубійович В.* Нарис історії Наукового товариства ім. Шевченка у Львові (1873-1948) // Наукові праці. - Париж-Львів, - 1996. - Т. 1. - С. 604-643;

² *Сапеляк О.* Етнографічні студії в Науковому товаристві ім. Шевченка (1898-1939 рр.).- Львів, 2000; *Гурич І.Б.* Організація М.С.Грушевським археографічної роботи у львівський період життя й діяльності (1894-1914 рр.) // УІЖ. - 1997, № 1. - С. 72. - 86; *Капраль М.* Археографічна діяльність Михайла Грушевського у Львівський період життя (1894-1914) // Михайло Грушевський і українська історична наука. - Львів, - 1999. - С. 172-176; *Падох Я.* Правнича наука в НТШ упродовж його першого сторіччя//З історії наукового товариства імені Шевченка. Зб. доповідей і повідомлень наукових сесій і конференцій НТШ. - Львів, 1998. - Т. 10. - С. 34 - 43.

³ *Крин'якевич І.* Історично-філософська секція НТШ під керівництвом Михайла Грушевського у 1894-1913 рр. // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. - Львів, 1991. - С. 392 - 411.

⁴ ЦДІА України у Львові. - Ф. 309, оп. 309, спр. 3, арк. 1- 1-зв.

-
- 5 Детальніше див.: *Зайцева З.І.* Наука та науковці на сторінках "Ruthenische Revue" (1903 - 1905 рр.) // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Збірник статей / Інститут історії України, К. - 2001. - Вип. 5. - С. 33-44; Статистична проблематика на сторінках "Ruthenische Revue" (1903-1905 рр.) // Матеріали IV Буковинської міжнародної історико-краєзнавчої конференції, присвяченій 125-річчю заснування Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. 5 жовтня 2002 р. - Чернівці. - 2001. - С. 170-174.
- 6 *Падох Я.* Назв. праця. - С. 36.
- 7 Хроніка НТШ. - 1900. - Ч. - 1. С. 13.
- 8 Регулярні секцій і наукових комісій Наукового товариства ім. Шевченка (ухвалені на спільному засіданні секцій 31 січня і затв. Виділом 7 лютого 1900 р.) // Хроніка НТШ. - 1900. - Ч. 1. - С. 46.
- 9 Там само. - 1918.- Ч. 60/62.- С. 13.
- 10 Там само. - 1910. - Ч. 41.- С. 39, 40.
- 11 Відділ рукописів Одеської наукової бібліотеки. - Ф. 28, карт. 2, од. зб. 481, - арк. 21.
- 12 Листування Михайла Грушевського. Серія: Епістолярні джерела грушевськознавства. Ред. Л.Винар. - Київ-Торонто, 2001. - Т. 2.- С. 107-108.
- 13 Відділ рукописів Одеської наукової бібліотеки. - Ф. 28. - карт. 2, од. зб. 481, арк. 85.
- 14 Листування Михайла Грушевського. - Т. 2.- С. 113.
- 15 Детальніше див: *Гурич І.Б.* - Назв. праця .
- 16 Там само. - 1907. - Ч. 30. - С. 11.
- 17 Там само. - 1911. - Ч. 45.- С. 11; Ч. 46.- С. 3.
- 18 Там само. - Ч. 48. - С. 2.
- 19 Там само. - 1909.- Ч. 40.- С. 17;1910. - Ч. 42. - С. 3.
- 20 Там само. - 1912. - Ч. 52. - С. 15.
- 21 Там само. - 1904. - Ч. 18. - С. 17.
- 22 Там само. - 1909. - Ч. 40. - С. 18.
- 23 Там само. - 1912. - Ч. 12. - С. 15.
- 24 Там само. - 1904. - Ч. 20. - С. 9.
- 25 Там само. - 1908. - Ч. 36. - С. 20.
- 26 Там само. - 1909. - Ч. 40. - С. 17.
- 27 Там само. - 1912. Ч. - 50. - С. 17.
- 28 *Капраль М.* Назв. праця. - С. 175.
- 29 Хроніка НТШ. - 1918.- Ч. - 60/62.- С. 14.
- 30 *Сапельяк О.* Назв. праця - С. 32.
- 31 *Грушевський М.* З нагоди 150-ої книги "Записок"// Записки НТШ. - 1929. - Т. 150.- С. УІ.
- 32 *Раковський І.* З нагоди тридцятиліття Математично-природописно-лікарської секції // Збірник МПЛС НТШ. - 1927. - Т. 26.- С. VIII.

